

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ ВИЗНАЧЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВОЇ ФОРМИ ГРОМАДСЬКОГО ОБ'ЄДНАННЯ

Парута Ю. І.,

здобувач НДІ приватного права і підприємництва імені Ф. Г. Бурчака НАПрН України

Статтю присвячено аналізу проблемних аспектів визначення організаційно-правової форми юридичної особи. Висунуто пропозиції, які стосуються регламентації порядку визначення організаційно-правової форми громадського об'єднання.

Ключові слова: юридична особа, непідприємницьке товариство, громадське об'єднання, організаційно-правова форма, види громадського об'єднання.

На сучасному етапі розвитку нашої держави характерною рисою громадських об'єднань зі статусом юридичної особи є те, що вони активно вступають у відносини цивільно-правового характеру. Так, Цивільний Кодекс України (далі – ЦК України) відносить їх до непідприємницьких товариств, чим підтверджує, що вони є учасниками цивільно-правових відносин [1], а Закон України «Про громадські об'єднання» надає їм право набувати майнові та немайнові права, здійснювати підприємницьку діяльність тощо [2].

Правове становище громадських об'єднань також визначається й іншими нормативно-правовими актами, наприклад, законами України «Про молодіжні та дитячі громадські організації» від 23. 10. 1998 р., «Про професійних творчих працівників та творчі спілки» від 07. 10. 1997 р., «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності» від 15. 09. 1999 р., «Про організації роботодавців, їх об'єднання, права і гарантії їх діяльності» від 22. 06. 2012 р., і цей перелік не є вичерпним. А з цього випливає, що поняття «громадське об'єднання» охоплює чисельні суспільні утворення, і саме тому Закон України «Про громадські об'єднання» має бути правовою базою для нормативних актів, якими регулюється правове становище окремих видів громадських об'єднань, указуючи вектор їх розвитку.

Громадські об'єднання як суб'єкти цивільного права були предметом дослідження таких цивілістів як В. В. Кочина, Г. О. Кудрявцевої, Д. С. Лещенка, О. Ю. Літвіної, М. В. Менджул, В. Ф. Піддубної, А. М. Пономарьова, О. О. Серової, Т. М. Сойфер, І. В. Спасибо-Фатеевої та ін. Разом із тим у рамках цієї статті не будемо зупинятися на аналізі усіх проблемних питань цивільно-правового статусу громадських об'єднань, а зосередимо свою увагу на теоретико-правових аспектах визначення організаційно-правової форми громадського об'єднання зі статусом юридичної особи (далі – громадське об'єднання), характеристики підходів та концепцій щодо окреслення організаційно-правової форми громадського об'єднання, що й становитиме мету цієї статті.

Правильне визначення організаційно-правової форми юридичної особи видається досить важливим, оскільки саме вона «дає можливість дізнатися про спосіб формування майна юридичної особи, права засновників (учасників) і самої юридичної особи на таке майно, підстави виникнення та припинення прав учасників, порядок взаємодії засновників (учасників) що до управління юридичною особою» тощо [3, с. 106].

Слід звернути увагу на те, що Закон України «Про громадські об'єднання» неоднозначно підходить до вирішення питання організаційно-правової форми громадського об'єднання та певною мірою не відповідає ЦК України з даного приводу. Так, у ч. 2 ст. 1 вищезазначеного Закону закріплено, що громадське об'єднання «за організаційно-правовою формою утворюється як громадська організація або громадська спілка». А у ч. 3, 4 цієї самої статті читаємо, що засновниками та членами громадської організації є фізичні особи, засновниками громадської спілки виступають юридичні особи приватного права, а її членами можуть бути як фізичні, так і юридичні особи. Отже, з цього випливає, що законодавець виділяє суб'єктний склад громадського об'єднання як основу поділу, а це не є достатнім критерієм для виокремлення на цій підставі окремих організаційно-правових форм юридичної особи. На згаданому прикладі чітко простежується обґрунтованість твердження Д. М. Бікмурзіної, що при «створенні нових організаційно-правових форм непідприємницьких товариств дуже часто не зберігається правило переваг та недоліків, яке закріплюється конкретною організаційно-правовою формою, що підриває законодавчу систему юридичних осіб і перетворює її на набір неузгоджених між собою конструкцій» [4, с. 86].

З вищеведеного випливає, що питання визначення організаційно-правової форми юридичної особи є дискусійним і не відзначається однозначністю поглядів. Але вважаємо, що такий стан речей є закономірним, адже, як слушно стверджує І. В. Спасибо-Фатеева, «зараз не існує і сталої теорії організаційно-правової форми, вона тільки формується шляхом висунування і прискіпливого обговорення в наукових дискусіях різноманітних точок зору» [5, с. 71].

Також не можна не наголосити на тому, що законодавець у ст. 83 ЦК України, закріпивши положення про можливість створення юридичних осіб у формі «товариств, установ та в інших формах, передбачених законом», зумовив тлумачення такої норми в широкому значенні. А це призвело до того, що науковці, досліджуючи правову природу певної юридичної особи, помилково відносять окремі види юридичних осіб, які існують у рамках однієї організаційно-правової форми, до самостійної організаційно-правової форми [6, с. 62]. Наприклад, визначають як самостійну організаційно-правову форму громадське об'єднання, релігійну організацію, благодійну організацію, споживчий кооператив тощо. З цього приводу повністю підтримуємо висловлену позицію

І. В. Спасибо-Фатеевої, що в ЦК України «слід чітко визначити лише дві організаційно-правові форми юридичних осіб – товариства та установи» [5, с. 76].

Через те, що питання визначення організаційно-правової форми юридичної особи не зазнало належного вирішення на рівні нормативно-правових актів, слід звертатися до напрацювань цивілістичної доктрини. Фундаментальне дослідження організаційно-правових форм юридичних осіб приватного права було здійснено І. М. Кучеренко, яка стверджує, що «організаційно-правова форма юридичної особи – це її видова характеристика, в основі виділення якої лежить визначена в законі сукупність пов'язаних між собою ознак, що дають підставу вирізняти одну юридичну особу від іншої у зовнішньому прояві» [7, с. 95]. Таким чином, в основу визначення організаційно-правової форми юридичної особи закладено зовнішні особливості, за якими можливе відмежування однієї юридичної особи від іншої. Схоже визначення наводить і В. М. Кравчук: «Організаційно-правова форма юридичної особи – це закріплена нормами права модель організації, яка може бути визнана юридичною особою і виражає всі істотні правові ознаки юридичної особи певного виду» [8, с. 31]. Водночас хочемо додати, що такі визначення організаційно-правової форми юридичної особи розкривають сутність даного поняття у широкому його розумінні. На думку Д. С. Лещенка, «організаційно-правова форма юридичної особи – це форма, яка охоплює організації, які мають схожі та взаємопов'язані ознаки, визначені законом» [9, с. 136]. Водночас при такому підході доволі складно визначити основні характеристики, які притаманні поняттю організаційно-правової форми юридичної особи.

Якщо ж характеризувати сутність організаційно-правової форми у вузькому розумінні, то слід указати, що найбільшою мірою характерні ознаки організаційно-правової форми юридичної особи закладені у визначенні Є. О. Мічуріна, на думку якого «організаційно-правовою формою визнається характер майнових прав юридичної особи, порядок їх набуття та спосіб здійснення управління нею» [10, с. 92]. Беручи за основу наведене визначення, вважаємо, що характерними ознаками організаційно-правової форми юридичної особи є наявність відносин членства у цій юридичній особі [11, с. 109]. Саме така ознака повинна братися за основу при відмежуванні однієї організаційно-правової форми юридичної особи від іншої.

Зрозуміло, що за умови відсутності точності, однозначності в загальному будуть виникати непорозуміння та суперечності в спеціальному. Таким чином, якщо немає єдиного підходу в теорії визначення організаційно-правової форми юридичної особи (як загального), то ще складніша ситуація із видами юридичної особи (як спеціального). Це можна простежити на прикладі визначення організаційно-правової форми громадського об'єднання. Так, І. М. Кучеренко обстоює позицію віднесення громадських об'єднань до непідприємницьких товариств, вона висловлює думку, що слід прийняти Закон України «Про громадські товариства», який би визначав правовий статус громадських товариств як самостійної організаційно-правової форми юридичної особи [7, с. 99, 279]. М. В. Менджул зазначає, що «громадська організація – це непідприємницьке товариство». Водночас зазначена авторка не відносить її до самостійної організаційно-правової форми, а визначає громадську організацію функціональним різновидом непідприємницького товариства [12, с. 70]. Але знову ж таки із поняття «функціональний різновид» не зрозуміло, у якій же організаційно-правовій формі, передбаченій ЦК України, створюється громадське об'єднання. Російський науковець Р. В. Уткін відносить громадські об'єднання до недержавних некомерційних організацій [13, с. 9], із чим, вважаємо, складно погодитися, оскільки у даному визначенні взагалі відсутня вказівка на те, чи це непідприємницьке товариство, чи установа. Поняття «некомерційна організація» охоплює установу, фонд, громадське об'єднання, споживче товариство, але вони не є однорідними за своєю природою, наприклад, в учасників споживчого товариства виникає право на пай, що є не чим іншим, як майновим правом, а для громадського об'єднання майнові права не є характерними, що не надає можливості поставити між ними знак рівності.

На нашу думку, громадське об'єднання створюється в організаційно-правовій формі товариства, яке є непідприємницьким. А громадська організація та громадська спілка є видами громадського об'єднання, а не окремими організаційно-правовими формами юридичної особи.

Вважаємо, що законодавець при визначенні поняття громадського об'єднання як учасника цивільних правовідносин має дотримуватися такої послідовності:

- 1) громадське об'єднання утворюється в організаційно-правовій формі непідприємницького товариства;
- 2) ЦК України повинен містити визначення громадського об'єднання, чітко закріплювати його організаційно-правову форму та види;
- 3) цивільно-правовий статус громадського об'єднання має бути деталізований у Законі України «Про громадські об'єднання»;
- 4) закони, якими встановлюються особливості окремих видів громадських об'єднань, мають відповідати ЦК України та Закону України «Про громадські об'єднання».

Відповідно до Закону України «Про громадські об'єднання» громадське об'єднання зі статусом юридичної особи є непідприємницьким товариством, основною метою якого не є одержання прибутку [2]. Отже, закони, якими встановлюються особливості окремих видів громадських об'єднань, мають відповідати цьому положенню. А що ж відбувається на практиці? Так, Закон України «Про професійних творчих працівників та творчі спілки» від 07. 10. 1997 р. закріплює положення, згідно з яким «творча спілка – добровільне об'єднання професійних творчих працівників», Закон України «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності» від 15. 09. 1999 р. визначає професійну спілку (профспілку) як «добровільну неприбуткову громадську організацію», згідно із

Законом України «Про торгово-промислові палати в Україні» від 02. 12. 1992 року торгово-промислова палата є «недержавною неприбутковою самоврядною організацією», а в Законі України «Про благодійну діяльність та благодійні організації» від 05. 07. 2012 р. міститься положення, що «благодійна організація – це юридична особа приватного права». Як бачимо, вказівки на організаційно-правову форму цих утворень немає, що створює неоднозначність та додаткову плутанину в правозастосуванні, які, вважаємо, повинні бути усунуті шляхом внесення відповідних змін.

На підставі проведеного аналізу доходимо висновку, що громадське об'єднання створюється в організаційно-правовій формі товариства, яке є непідприємницьким. Вважаємо за необхідне закріпити на рівні ЦК України дві організаційно-правові форми: товариства та установи. Це, на нашу думку, стабілізує питання визначення організаційно-правової форми не тільки громадських об'єднань, а й інших учасників цивільно-правових відносин.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. *Цивільний кодекс* України [прийнятий 16. 01. 2003 р.] // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/435-15>.
2. *Про громадські об'єднання*: Закон України [прийнятий 22. 03. 2012 р.] // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4572-17/page>.
3. *Серова О. А.* Теоретико-методологические и практические проблемы классификации юридических лиц современного гражданского права России: монография / О. А. Серова // М.: Издательство «Юрист», 2011. – 328 с.
4. *Бикмурзина Д. М.* К вопросу оптимизации организационно-правовых форм некоммерческих организаций / Д. М. Бикмурзина // Проблемы права. – 2012. – № 6. – С. 85 – 87.
5. *Спасибо-Фатеева И. В.* Проблематика організаційно-правових форм юридичних осіб (на прикладі спільних підприємств) / І. В. Спасибо-Фатеева // Університетські наукові записки. – 2006. – № 1 (17). – С. 71 – 78.
6. *Пономарев А. М.* Общественные организации: понятие и особенности учреждения (гражданско-правовой аспект): дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / Андрей Михайлович Пономарев. – Белгород, 2004. – 201 с.
7. *Кучеренко І. М.* Організаційно-правові форми юридичних осіб приватного права: дис. ... док. юрид. наук: 12.00.03 / Ірина Миколаївна Кучеренко. – Київ, 2004. – 468 с.
8. *Кравчук В. М.* Сутнісні ознаки юридичної особи / В. М. Кравчук // Підприємництво, господарство і право. – 1999. – № 7. – С. 31–32.
9. *Лещенко Д. С.* Непідприємницькі юридичні особи: особливості організаційно-правових форм / Д. С. Лещенко // Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ: збірник наукових праць. – 2008. – № 1 (37) – С. 135–142.
10. *Цивільне право в Україні.* Курс лекцій: у 6-ти томах. Т.1. / [Р. Б. Шишка, О. Л. Зайцев, Є. О. Мічурін та ін.]; за заг. ред. Р. Б. Шишки та В. А. Кройтора. – Харків: Національний університет внутрішніх справ, 2004. – 417 с.
11. *Зозуляк О. І.* Непідприємницькі юридичні особи: ключові проблеми нормативного регулювання / О. І. Зозуляк // Проблеми цивільного права та процесу: матеріали. наук.-практ. конф., присвяченій пам'яті професора О. А. Пушкіна (25 травня 2013 р.). – Х.: Харківський національний університет внутрішніх справ. – 2013. – С. 107 – 111.
12. *Менджул М. В.* Громадські організації як суб'єкти цивільного права: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / Марія Василівна Менджул. – Київ, 2011. – 254 с.
13. *Уткин Р. В.* Развитие законодательства об общественных объединениях в Российской Федерации (вопросы теории и практики): автореф. дис. на соискания ученой степени канд. юрид. наук: специальность 12.00.02 «Конституционное право; муниципальное право» / Р. В. Уткин. – Казань, 2007. – 30 с.

The article is devoted to the problematic aspects of the determination of legal person's form of incorporation. The motion which pertain regulation of the determination of public association's form of incorporation was suggested.

Стаття посвячена аналізу проблемних аспектів визначення організаційно-правової форми юридичного лица. Висунуто пропозиції, які стосуються регламентації порядку визначення організаційно-правової форми громадського об'єднання.

ОРГАНИ ТА ПРЕДСТАВНИКИ СУБ'ЄКТІВ ПУБЛІЧНОГО ПРАВА ЯК УЧАСНИКІВ ЦИВІЛЬНИХ ВІДНОСИН

Первомайський О. О.

*кандидат юридичних наук, доцент,
старший науковий співробітник відділу приватного права НДІ приватного права і підприємництва
імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України*

У статті досліджуються представницькі цивільно-правові відносини за участю, з одного боку, суб'єктів публічного права, з іншого – їх органів та представників.

Ключові слова: цивільні відносини, органи, представники, суб'єкти публічного права, суб'єкти приватного права.